Amatőrfilmesek a Forradalomban

Ismeretlen 56-os dokumentum-rövidfilmek restaurált és felnagyított változatának ősbemutatója az alkotók jelenlétében Október 22-én 18^{30}-kor az Örökmozgóban

MNFA
Magyar Nemzeti Filmarchívum
Hungarian National Film Archive

Eddig ismeretlen 1956-os filmfelvételeket mentett meg és mutat be a Magyar Nemzeti Filmarchívum

Október 22-én este a filmes közgyűjtemény Erzsébet körúti mozijában, az Örökmozgóban mutatja be az érdeklődők előtt azt a közel egyórányi, eddig sosem látott gyűjteményét, amelynek minden képsorát amatőrfilmesek vettek fel a forradalom napjaiban. Az eddig legfeljebb csak apró részleteiben publikált egypéldányos mozgóképes dokumentumokat az intézmény az elmúlt években gyűjtötte össze és készített róla speciális úton filmmásolatot. A hét amatőrfilmes évtizedeken át titokban őrzött munkája eredeti, vágatlan, kommentárok nélküli változatban kerül a közönség elé, s a díszbemutató alkalmával a nézők magukkal az alkotókkal is találkozhatnak a vetítést követő beszélgetés során.

Az 1956 októberét megörökítő mozgóképi- és fotódokumentumok fennmaradásának története külön fejezet a magyar forradalom krónikájában. Még ma sem tudni pontosan, hány méter nyersanyag forgott a hivatásos és amatőr operatőrök kamerájában, és hányszor kattantak a fényképezőgépek a másfél hét alatt. Jóllehet, az értékes dokumentumok legtöbbje már a rendszerváltást megelőzően előkerült, mégis számos nagy és híres „lelet" bukkant fel az utóbbi 20 évben.

Különféle filmgyári legendák és a történeti kutatások alapján a közelmúltban vált ismeretessé, hogy már a forradalom leverésének másnapján a szovjet csapatok és a Belügyminisztérium nyomozói, egymást túllicitálva kutatták fel a még fellehető filmanyagokat, melyek nagy segítségükre voltak a letartóztatások és a bizonyítási eljárások során.

A legtöbb és legértékesebb fényképfelvételek éppen a bírósági peranyagok mellékleteként őrződtek meg. Az elkobzott filmszalagokat is nyilván felhasználták bűnjelként, de leginkább az ellenpropaganda céljait kellett szolgálniuk. A forradalmat követően szinte azonnal elkészítették az „októberi sajnálatos események"-et (OSE) hivatalos szemszögből magyarázó dokumentumfilmeket, melyek közül a legtöbbekben Kolonits Ilona „Így történt"-je hagyta a legmélyebb nyomokat. Hogy ezek az összeállítások voltaképpen milyen gazdagságú archív anyagból táplálkoztak, ma már nem lehet kideríteni. Ha volt is ezeken kívül egyéb felvétel a forradalomról, azokat nyilván valahol a Belügyminisztérium raktáraiban szigorúan őrizték, esetleg később megsemmisítették.

Amíg idehaza a meglévő film- és fotóanyagoknak csupán egy többszörösen cenzúrázott vékonyka kis szeletét ismerhette meg a magyar társadalom, addig a Nyugaton dolgozó emigráns filmesek és újságírók éppen ennek ellenkezőjét tűzték ki célul. Szerették volna a forradalom iránti hazai és nemzetközi érdeklődést ébren tartani, így Münchenben hamarosan elkészült magyar, német és angol kísérőszöveggel a „Magyarország lángokban" című egészestés dokumentumfilm, amely lényegesen több és gazdagabb képsorral emlékezett meg 1956 októberének budapesti és vidéki történéseiről. Az emigráció széles összefogásával készült dokumentumfilm átfogó, de meglehetősen egyoldalú képet nyújtott az ország helyzetéről, így képanyaga a forradalom eseményein kívül sajátos narrációval taglalta a Horthy-korszakot és a forradalomnak olyan eseményeit is, melyekről a valóságban nem maradtak fenn mozgóképfelvételek. Csak a film 1980-as hazakerülésekor állapították meg

a budapesti filmarchívum kutatói, hogy egyes emblematikus jeleneteit, mint például a Rákosi-címer zászlóból való kivágását utólag, az NSZK-ban vették filmre. A kópia megkerülése mégis nagy történeti szenzációnak számított, hiszen idehaza ekkor láthatták először azokat a képsorokat, amelyeket ugyancsak legendás körülmények között vittek magukkal a magyar emigráns filmesek, köztük Kovács László és Zsigmond Vilmos is, akik maguk is készítettek felvételeket a forradalom napjaiban.

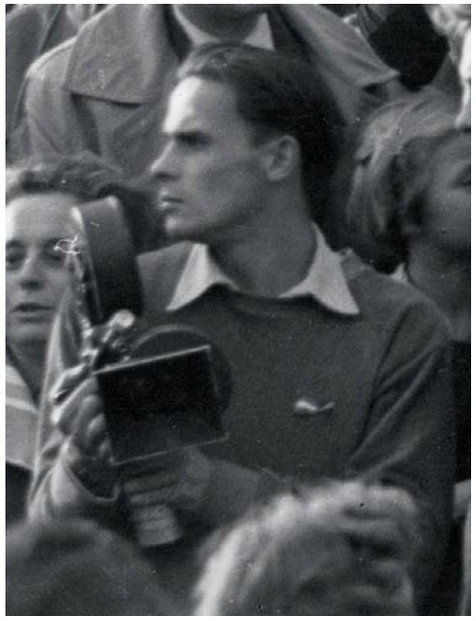

A filmes visszaemlékezések sokféle kalandos történetet őriztek meg hátizsákban kicsempészett tekercsekről, titokban készített másolatokról, lámpafénynél véletlenül kinyitott exponált filmesdobozokról és más legendákról, melyek valóságtartalmát ma már egyre nehezebben lehet kideríteni. Annyi viszont bizonyos, hogy a magyarokon kívül külföldi stábok is forgattak a forradalom napjaiban. A nyolcvanas évektől kezdve jelentős mennyiséggel gyarapodott a filmarchívumban őrzött filmanyag és 1956-ról alkotott képünk a lengyel, osztrák, amerikai, kanadai, svájci és angol forgatócsoportok jóvoltából. Az utolsó jelentős felfedezés a kilencvenes évek elején történt, amikor a Los Angelesben élő Mikó József a Magyar Nemzeti Filmarchívumnak ajándékozta a garázsában őrzött több órányi Nyugatra csempészett filmtekercset, köztük számos olyan képsort is, melynek forgatási körülményeiről részletes tájékoztatást is adott a korszak kutatóinak.

Az 1956-os forradalom mozgóképi megörökítésének részleteiről nagyjából hasonlóan gazdag ismeretekkel bírunk, mint mondjuk az 1919-es Tanácsköztársaságéról. Ennek egyik oka, hogy a forradalmakat követő diktatúrák mindkét esetben ugyanannyi ideig tartottak, így az alkotók közül még jó néhányan éltek a filmanyagok újra felfedezésének pillanatában. Míg azonban a Proletárdiktatúrát megörökítő 20 híradót és azok kivágástekercseit a Horthy-rendőrség bűnügyi archívuma gondosan megőrizte, addig az 56-os filmfelvételeket hivatalosan nem archiválta senki.

A professzionális, 35 mm-es kamerákkal, forgatócsoportok által rögzített filmanyagokat a stáb tagjai igyekeztek mielőbb külföldre juttatni, hiszen nyilvánvaló volt, hogy idehaza az ilyen jellegű dokumentumok birtoklásáért komoly büntetés jár. A rendszerváltásig még a Filmarchívumban fellelhető „Ellenforradalmi események" című muszteranyag kartonján is vörös tintás „Z" betű jelezte, hogy „zárolt" filmről van szó, s ez a tétel csak külön igazgatói engedéllyel tekinthető meg. Hogy a néhány tekercses mozgókép mikor és milyen körülmények között került az archívumba, nem tudni pontosan. Valószínű, hogy valamilyen véletlen következtében, mert az intézmény néhány hónappal

a forradalom után jött létre, s a fellelt filmanyagokat ki tudja, hol gyűjtötték és őrizték addig.

A forradalom megtorlásának egyik látványos aktusaként több ízben filmeseket is a vádlottak padjára ültettek, hiszen a hajsza nem csak a tettleges, de mindenfajta „szellemi" bűncselekmény után is megindult. Külön figyelmet fordítottak a tárgyi dokumentumok, relikviák felkutatására. Elképzelhető így, mekkora felelősséget vállalt, aki a lakásán saját készítésű fényképeket, filmfelvételeket, naplókat őrzött.

Az amatőr eszközökkel és kamerákkal, többnyire 8 mm-es filmszalagra rögzített mozgóképfelvételek mennyiségét még nagyjából sem lehet felmérni. A Magyar Nemzeti Filmarchívumban a most restaurált 6 filmtekercsen kívül jelen pillanatban nem ismeretes egyéb, a forradalom alatt készült fennmaradt amatőr mozgófilmfelvétel. Ennek oka egyrészt az egyéni felelősségérzetben, megfélemlítésben keresendő, másrészt az amatőrfilmes visszaemlékezésekben oly gyakran emlegetett rendőri razziákban, melyek során komplett családi filmgyűjteményeket is lefoglalt a hatóság. A forradalom alatt készített magánjellegű filmfelvételek megmaradási arányát a filmszalag kidolgozásának problémája is nagyban rontotta, hiszen a forgatott anyagot november 4-e után már nem lehetett az állami laborokba leadni előhívásra. Éppen a filmarchívumi kutatás igazolta, hogy a magyar belügy keze még a külföldi laborokba is elért. Az ilyen filmtekercseket legfeljebb csak a megbízható ismerősre lehetett rábízni, ha az amatőrfilmes maga nem értett a kidolgozás bonyolult fortélyához.

Az Örökmozgóban október 22-én este fél hétkor bemutatásra kerülő közel egyórás összeállítást hosszú kutatás és gondos restaurálás előzte meg. A hagyományos 8 és 16 mm-es filmanyagok 35 mm-re történő optikai felnagyítása eleinte merész ötletnek tűnt, de az egypéldányos, negatív nélküli, úgynevezett fordítós filmek csak ezzel az eljárással őrizhetők meg hosszú távon. A képkockák az eljárás során 25-szörös nagyításban kerültek a 35 mm-es negatív filmszalagra és a másolás alatt speciális folyadékkal kezelve az eredeti hordozóanyagon lévő karcok jelentős része is láthatatlanná vált. A 35 mm-es negatív-pozitív eljárásnak köszönhetően alkalom nyílt a képanyag fénykorrekciójára is, ami az eredeti fordítós példánynál elképzelhetetlen volt, hiszen a felvétel fényereje és tónusgazdagsága minden esetben az operatőr szakismeretére és pillanatnyi szerencséjére volt bízva. Az átmentés során az eredeti 18 képkocka/másodperces képsebesség sem változott, hiszen a kopírozás kockánként történt, és az amatőrfilmeknek rendszerint ez volt az általánosan használt felvételi sebessége. A felújítás egyszerre két műhelyben folyt. A 16 mm-es példányokról a Magyar Filmlabor készített másodnegatívot, a 8 mm-es anyagokról pedig saját fejlesztésű folyadékos kopírgépén Szabó Antal gépészmérnök, aki maga is egyike a forradalom alatt filmező amatőröknek.

Az ő felvételei eltérő minőségűek, ugyanis egy része már eleve másolat formájában maradt fenn. Nem emlékszik rá pontosan ki, mikor és miért másolta le az eseményeket, de azt biztosan tudja: az eredeti felvételeket ő maga készítette. Az eredeti fordítósfilm elveszett tehát, így a felnagyítást a másolt 8 mm-es filmről kellett elvégezni. Sajnos ennek nyomai némiképp láthatók maradtak az átmentett kópiában is, hiszen a vonalélességet és tónusgazdagságot már az első 8 mm-es másolás jelentősen megsínylette. Hasonló problémával kellett szembenézni a két 16 mm-es filmanyag felújításakor, mivel mindkettő csupán másolata volt az eredeti fordítósfilmnek. A magyar amatőrfilmtörténet talán legjelentősebb alakja, Dudás László saját, 16 mm-es felvételeit másoltatta ugyancsak 16-os dupnegatívra, majd arról Orwo pozitívra. Sajnos ez esetben sem maradt fenn az eredeti anyag, de még a negatív sem. Legalábbis ennek semmi nyomára nem bukkant a hagyatékát megőrző és kezelő Privát Fotó és Film Alapítvány vezetője, Forgács Péter. A másik 16 mm-es filmszalag története homályosabb, de mindenképpen kalandosabb. Két prágai filmamatőr, egy szobrász és egy építész készítette, akik 1956 októberében a Lenin körúti Nemzeti Szállóban laktak, közel a Blaha Lujza térhez. Szobájuk ablakából és a Rákóczi útról filmezték az eseményeket, melyek a forradalomról készült felvételek között a legérdekesebbek közé tartoznak. Nekik ugyanis a harcokat is sikerült lefényképezniük, s így érthető, hogy miért csak 16 mm-es másolat formájában maradt fenn az eredeti 8 mm-es fordítósfilm. Mivel néhány képsoruk feltűnik egy korabeli külföldre szánt magyar propagandafilmben, valószínű, hogy az eredeti tekercset a magyar belügyi szervek csehszlovák segítséggel foglalták le, és így ez is csak másolatként maradhatott fenn. Legalábbis az alkotópáros még élő tagja nem tudott más magyarázattal szolgálni.

Az alkotó amatőrfilmesek
többsége mérnök, átlagos életkoruk 30 év volt a felvételek készültekor. Ma nyolcvan körüli nyugdíjasok, akikben elevenen élnek az emlékek. De nem csak filmjeiket osztják meg október 22- én este fél 7-kor az Örökmozgó Filmmúzeum közönségével, hanem a sokszor nagy veszélyek között vállalt filmkészítésről, és a megtorlás éveiben tartott titkos vetítésekről őrzött emlékeiket is felidézik a vetítést követő beszélgetés során. Filmjeik tematikája, operatőri látásmódja nem sokban különbözik hivatásos kollégáikétól, akiknek fennmaradt felvételei jelentették mindezidáig az egyetlen mozgóképi forrást az 1956-os magyar forradalomról. A most előkerült, mintegy 40 percnyi filmanyag első látásra nem sokban különbözik az eddig ismertektől, mégis új fejezetet nyit az 1956-os dokumentumok sorában. Kendőzetlenségével, esetlegességével, személyes érintettségével talán segít jobban megérteni és tisztábban látni 1956 őszének történelmi eseményeit, apró villanásnyi képsorokkal, egy-egy megörökített gesztussal, tekintettel teljesebbé tenni a hatalmas mozaikképet, melynek összerakásán fél évszázad óta fáradoznak a történészek.

Az 1956-os Forradalmat megörökítő amatőr filmfelvételek

Magyar amatőrfilm, 1956 – restaurált változat 2009
Fekete–fehér, 35 mm, néma, magyar inzert, 40 perc
Készítették: Dudás László, Gánóczy József, Jan Kodet, Karel Černý, Szabó Antal, Borza József, Magay András
A restaurált felnagyítás Szabó Antal és a Magyar Filmlabor munkája
A kópia a Magyar Nemzeti Filmarchívumban készült.
Fénymegadó: Benyó Miklós
Zongorán kísér: Darvas Ferenc
A beszélgetést vezeti: Kurutz Márton

Bemutató:
2009. október 22., 18^{30}.
Örökmozgó Filmmúzeum, 1074 Budapest, Erzsébet krt. 39.
A belépés díjtalan!

Kiadványterv: Kárpát Film Kft. – Gavajda Péter

MNFA
Magyar Nemzeti Filmarchívum
Hungarian National Film Archive